

УДК 373.014.552(477)

Гаращук О. В.
доктор економічних наук, професор,
завідувач сектору взаємодії з громадськістю
та ЗМІ і міжнародного співробітництва
відділу організаційно-інформаційного забезпечення та роботи з персоналом
Державної інспекції навчальних закладів України

Куценко В. І.
доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
Головний науковий співробітник
відділу природно-техногенної та екологічної безпеки
Державної установи «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»

Garashchuk O. V.
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Section Head of public relations and the media and international cooperation
Department of organizational and information support and work with the staff
State inspection of educational institutions of Ukraine

Kutsenko V. I.
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Honored Scientist of Ukraine
Chief Researcher
Department of Natural-Technogenic and Environmental Safety
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

ІМПЕРАТИВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ – НАЙЕФЕКТИВНІШИХ ІНВЕСТИЦІЙ У МАЙБУТНЄ КРАЇНИ

Анотація. Розкривається важливість якісної освіти у соціально-економічному розвитку країни, у підвищенні ефективності виробництва. Обґрунтовуються шляхи покращення показників, які характеризують якість освіти та підготовки кадрів.

Ключові слова: якісна освіта, інвестиції, економіка, інтелектуальний потенціал.

*«Якщо ви будуєте плани на рік – сійте зерно, на 10 років – посадіть дерево,
на 100 років – дайте знання. Посіявши зерно – зберете один урожай,
посіявши знання – зберете 100 урожаїв».*

Конфуцій

«Той, хто не дивиться вперед, опиняється позаду».

Герберт

Вступ та постановка проблеми. Нині в Україні здійснюються реформи в різних сферах діяльності. І в цьому велика роль відводиться освіті, де останнім часом відбувається зміна освітньої парадигми в напрямі її приведення до вимог постіндустріального суспільства. Одним із головних аспектів цього є підвищення якісних параметрів сфери освіти. У цих умовах відбувається відхід від розуміння освіти як галузі отримання готових знань та від уявлень про педагога як носія і передавача готових знань. Натомість набуває все більшого усвідомлення значення освіти як важливої сфери економіки, що здійснює безпосередній вплив на економічний розвиток. При цьому в освітній системі надзвичайно зростає роль педагога, що має не просто володіти відповідними професійними навичками, а бути висококомпетентною, творчою особистістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені аспекти стали об'єктом дослідження низки науковців: М. Баликаєва, Є. Баранник, А. Дахіна, Є. Зеєра, В. Козирєва, В. Колесова, О. Митусової, Н. Радіонової, Н. Седової,

В. Соловйова та багатьох інших. У їхніх працях розглядаються актуальні проблеми розвитку освіти в сучасних умовах, проте нинішні динамічні зміни як у системі освіти, так і в усьому суспільстві зумовлюють здійснення подальших досліджень у напрямі пошуку шляхів, які б забезпечили найвищу з можливих сьогодні ефективність функціонування вітчизняної освітньої сфери.

Метою статті є пошук організаційних, економічних і педагогічних механізмів забезпечення високої якості освіти, підвищення її ефективності.

Результати дослідження. Освіта в Україні донині залишається незбалансованою за рівнями, а також неефективною щодо використання наявних ресурсів і забезпечення високої якості освітніх послуг і підготовки кадрів. Цьому, як зазначає Л. Шевченко, сприяли:

- інтенсифікація комерціалізації освіти;
- низький рівень оплати праці освітян;
- недостатня забезпеченість навчальних закладів матеріальною базою;

Таблиця 1

Освітній рівень населення України, %

Показник	2017 р.		
	Все населення	У сільській місцевості	Все населення -сільське, +/-
Частка населення (%) у віці 22 років і старше, яке має повну вищу освіту	27,2	13,0	+14,2
Частка населення (%) у віці 18 років і старше, яке має повну загальну середню освіту	19,9	24,5	-4,6
Частка населення (%) у віці 18 років і старше, яке має професійно-технічну освіту	22,7	26,8	-4,1
Частка населення (%) у віці 6 років і старше, яке не має початкової загальної освіти та неписьменне	5,6	5,2	-0,4

Джерело: [2]

- відсутність у більшості навчальних закладів науково-технічної та інноваційної інфраструктури;
- неефективність наукової діяльності викладачів вищих навчальних закладів (нею охоплено лише 20% науково-педагогічних працівників);
- застаріла структура підготовки фахівців.

Нині інвесторів приваблює освітня сфера, що забезпечує підготовку фахівців у сфері комп'ютерної інженерії, високотехнологічних розробок тощо.

Результатом цього є постачання вищими навчальними закладами на ринок праці неконкурентоспроможних випускників. Подолання ж цих проблем продовжує залишатися актуальною проблемою. Особливо гостро вона постає в умовах децентралізації, що має надати освітянам управлінську свободу. Як зазначає П. Хобзей, освіта для самоврядування є одним із основних завдань, освіта – це інвестиції в майбутнє [1]. Децентралізація покликана забезпечити комфортне життя мешканців усіх населених пунктів, зокрема сільських, де накопичилася велика кількість проблем, у числі яких:

- відсутність ефективної державної політики соціально-економічної підтримки сільських населених пунктів, що привело до масштабної депресії сільських територій;
- негативні демографічні тенденції, що прискорюють процес зникнення сіл і деградацію людського потенціалу сільських громад;
- безробіття на тлі масштабних диспропорцій у використанні земельних ресурсів («агрохолдингізація», що спрямована на винятково сировинний агропромисловий розвиток сільських територій без урахування соціальних потреб сільського населення);
- низький рівень управлінської здатності місцевих (сільських і селищних) рад, до якого привела занадто централізована бюджетна система, відсутність реальних повноважень та надмірне адміністративне дроблення території тощо.

Ці проблеми негативно позначилися на стані освіти загалом і в сільській місцевості зокрема, де велика кількість малокомплектних шкіл, які постійно недофінансуються, а шкільні приміщення знаходяться в незадовільному стані, навчально-матеріальна база загалом потребує капітальної реконструкції.

Такий стан освіти на селі негативно позначається на освітньому рівні сільських жителів, який нині є значно нижчим, ніж у середньому по Україні (табл. 1).

Недостатній рівень освіти населення негативно позначається на розвитку економіки (табл. 2).

Україна суттєво відстає не лише за питомою вагою осіб із вищою освітою, а й за економічними показниками, і не лише від високорозвинутих країн, а і від колишніх со-

Таблиця 2

Зв'язок освіти й економіки

Країна	Місце за величиною ВВП	Середній рейтинг вищих навчальних закладів
США	1	1
Японія	2	8
Китай	3	22
Німеччина	4	3
Франція	5	25
Великобританія	6	2
Італія	7	14
Іспанія	9	7
Канада	10	4

Джерело: [3, с. 121]

юзних республік. Так, за валовим внутрішнім продуктом на душу населення Україна відстає від Білорусі в 2,5 раза, Казахстану – в 3,5, від сусідньої Польщі – у 3,7 раза.

Особливо сільська освіта відстає від міської за якістю знань. Низький відсоток сільського населення, що має вищу освіту, негативно позначається і на питомій вазі населення з вищою освітою. За цим показником Україна, як свідчить статистика, значно відстає від розвинутих країн світу (рис. 1).

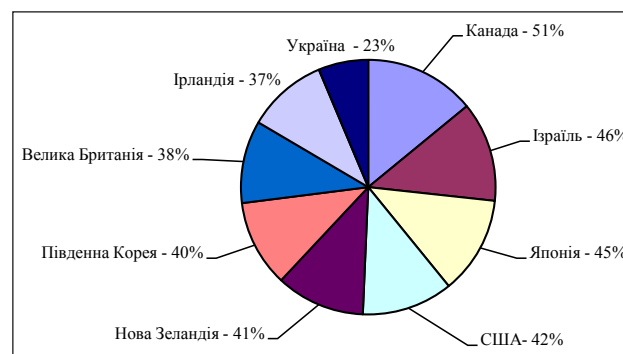

Рис. 1. Питома вага населення, що має вищу освіту, %, 2017 р.

Серед чинників, які впливають на якість освіти, важливе місце займає оптимізація мережі закладів освітньої сфери.

Під оптимізацією (лат. optimum – кращий) розуміється процес вибору найкращого варіанту з можливих; про-

цес приведення системи в найкращий оптимальний стан. Із цього можна дійти висновку про те, що оптимізація – це процес [4, с. 851]. Він є важливим чинником підвищення якості освіти.

Практика свідчить, що, скажімо, об'єднані територіальні громади можуть поліпшити умови навчання в школах за рахунок ефективного використання коштів, одержуваних з державного бюджету через освітню субвенцію [5]. Адже, як свідчить світовий досвід, лише висококваліфіковані, мобільні фахівці можуть забезпечити економічне зростання, суттєве покращення соціально-економічної ситуації в країні. В цьому контексті важлива роль відводиться реалізації Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, в якій виділяються такі завдання:

- забезпечення розвитку творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самоорганізації кожної особистості;
- освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій;
- підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, їх професійного розвитку, тобто компетентних фахівців. До речі, компетентнісний підхід визначений як базовий щодо реформування освіти. Він передбачає необхідність:
 - зробити навчання цікавим і змістовним;
 - досягнення вмілого використання широкої палітри методів і прийомів навчання, сучасних технологій;
 - постійного поповнення знань. Іншими словами, компетентнісний підхід потребує забезпечення підготовки динамічного фахівця, здатного самостійно освоювати нові технології, успішно вирішувати професійні завдання науковими методами.

Наслідком низького освітнього рівня населення об'єднаних територіальних громад є низька технологізація економіки, відсутність розвитку аграрного сектору на інноваційній основі, невідповідність вимог держави розвитку освітньої мережі тощо. Відсутність, приміром, у сільській місцевості широкого спектру освітніх послуг високої якості є причиною наявності на селі демографічних проблем, у тому числі такої, як відтік молоді з села. Відповідно до децентралізації на місцеве самоврядування покладається відповідальність за освіту. Освіта, зокрема середня, – найвитратніша соціальна функція об'єднаних територіальних громад. Тому оптимізація мережі та структури загальноосвітніх навчальних закладів залишається актуальним завданням. Адже нині сільським учням нерідко доводиться до школи долати значні відстані. Як свідчать статистичні дані, зараз 2,6 тис. шкіл у сільській місцевості України розміщені на відстані 3 км до найближчого населеного пункту; 4,5 тис. – на відстані 3–5 км; 2 тис. шкіл – на відстані 10 км. Тобто далеко не в кожному населеному пункті в нашій країні функціонують школи, незважаючи на те, що саме загальноосвітня школа залишається основним осередком освіти на селі.

Нині у сфері освіти, зокрема щодо її якості, є багато проблем, зумовлених насамперед фінансовими та іншими ресурсними чинниками. Доступність якісної освіти, як свідчить практика, дає змогу розкрити потенціал кожного учня, студента, слухача, забезпечити кожного з них високоякісною фаховою підготовкою, підвищити рівень самоорганізації та самоуправління, розвиток інтелекту, формування в кожному з них якостей підприємництва. Йдеться про формування особистості, здатної самостійно знайти шляхи самореалізації, уникнути «застою» в період професійного та особистісного розвитку. Зазначені складники освітнього процесу можуть розглядатися як передумови професійної мобільності, головної продуктивної сили суспільства.

Нині проблеми якості освіти турбують фахівців і роботодавців не лише в Україні. Так, за даними Всесвітнього періодичного опитування інституту Геллапа, серед країн із дуже високим індексом людського розвитку незадоволені системою освіти 61% опитаних; з високим – 58, із середнім – 69, із низьким – 56%. В Україні цей показник перевищує 50%. Тож не дивно, що головною метою і Концепції розвитку освіти на 2005–2025 роки є приведення освіти України до європейських стандартів, а головне – підвищення її якості.

Якість освіти, як зазначалося вище, визначається багатьма чинниками. Серед останніх важлива роль відводиться кадрам. Досвід багатьох країн свідчить, що для того, щоб кадрові ресурси забезпечували високу якість освіти, кожен викладач має:

- бути людиною креативною;
- орієнтуватися на інформаційне середовище;
- використовувати свої знання у практичній діяльності, тобто бути компетентним.

ПРООН у проєкті «Освітня політика та освіта» виділяє такі ознаки компетентностей, як вміння вчитися; загальнокультурні; громадянські; підприємницькі; соціальні; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій; здоров'язберігаючі; комунікабельність; володіння холістичним (цілісним масштабним) мисленням та науковими знаннями; духовність людини тощо.

В умовах здійснення глобальних змін виникає потреба у нових підходах до підготовки кадрів на компетентнісній та інноваційній основі. До речі, компетентнісний підхід у сфері освіти включає виділення необхідних елементів, які проявляються у визначенні цілей навчання, відборі змісту, організації технологій та оцінці результатів навчання.

Щоправда, забезпечення такого підходу під час підготовки фахівців потребує:

- аналізу змісту професійної підготовки;
- відповідності її вимогам та умовам ринку праці;
- розроблення цілісної моделі майбутнього фахівця, що передбачає готовність останнього до майбутньої професійної діяльності, володіння необхідними компетенціями.

Як зазначає А. Хуторський, базові (ключові) компетентності мають входити до складу всіх предметних компетенцій і бути основою для їх формування. Ключові компетенції базуються на головних цілях загальної освіти, структурному представленні соціального досвіду та досвіду особистості, а також основних видах діяльності людини, що дає їй змогу оволодіти соціальним досвідом, отримати навички життя і практичної діяльності в сучасному суспільстві [6].

Всі ці елементи є складниками якісної освіти. Поліпшити якість освіти можна і шляхом модернізації освітньої сфери. А це значить, що орієнтиром розвитку освіти має бути висока якість освітніх послуг і системи підготовки кадрів. У забезпеченні цього мають бути задіяні не лише освітяни, але й роботодавці, зокрема, бізнес-спільнота має формувати професійне замовлення на майбутніх фахівців. Тобто сфера освіти має готувати кадри, які були б цікавими та затребуваними на ринку праці.

Проблема якості освіти – вічна. Нині, скажімо, у середній школі її показниками є показники тестування та державних екзаменів, у вищій школі – оцінка роботодавців. Дотепер ні в першому, ні в другому випадках вони не задовольняють суспільство, яке вимагає суттєвого їх покращення. Світова практика свідчить, що підвищенню якості освіти та підготовки кадрів сприяє взаємодія навчального закладу з підприємствами реальної економіки, з науковими установами. Такий підхід дає змогу прискорити процес упровадження в навчальний процес інноваційних технологій.

Підготовка кадрів на інноваційній основі сприятиме не лише покращенню кадрового потенціалу України, але й прискоренню впровадження в економіку України п'ятого та шостого технологічних укладів, основними ознаками яких є активний розвиток: обчислювальної техніки; телекомунікацій; роботобудування; біотехнологій; глобальних інформаційних мереж тощо.

Це для України є вкрай важливим. Адже нині у виробництві в основному використовуються результати досягнень третього технологічного укладу, на який припадає 52,8%, на четвертий – 42,4%, на п'ятий – всього лише 4,7% [7]. Ці дані свідчать про те, що Україна залишається країною з низьким рівнем розвитку інтелектуальної економіки. До речі, це підкреслюють у своїх роботах О. Амоша, Ю. Бажал, В. Гесць, М. Долішній, С. Мочерний та багато інших науковців.

Зрозуміло, що зростання соціально-економічних показників потребує відповідного кадрового забезпечення. Кращій підготовці випускників навчальних закладів до професійної діяльності сприяє активна участь учнів, студентів у роботі профільних підприємств, науково-дослідних закладів. Водночас така система підготовки фахівців дає роботодавцям змогу оцінити потенціал можливих співробітників.

Підвищенню освітнього потенціалу сприяє і забезпечення неперервності освіти. До речі, за цим показником Україна суттєво відстає від, скажімо, країн організації економічного співробітництва, зокрема щодо охоплення дорослого населення освітнім процесом, активного міжнародного співробітництва у сфері освіти; переведення останньої на інноваційний шлях розвитку. Останньому сприяє і збагачення навчального процесу фундаментальними знаннями та методами творчого мислення, що передбачає необхідність інтеграції фундаментальних, гуманітарних, спеціальних знань, забезпечуючи при цьому всебічне бачення пошуку відповідної гуманістичної парадигми побудови освітнього процесу.

Водночас висока якість освіти має досягатись у процесі реалізації таких функцій:

- освітньої функції, що має спрямування на формування у студентів, учнів, слухачів фундаментальних і спеціальних знань, необхідних для якісного виконання професійних зобов'язань, на оволодіння технологіями професійної діяльності, методологією науково-дослідної діяльності;

- виховної функції, що зумовлена необхідністю цілісного розвитку особистості майбутнього фахівця, його морального, фізичного, естетичного, економічного, екологічного виховання; розвитку цілісного світогляду, що базується на соціально-моральних нормативах, цінностях, ідеалах і проявляється в гуманістичному відношенні до навколишнього середовища;

- розвиваючої функції, що передбачає розвиток інтелекту, творчого мислення студентів, професійно значущих особистісних якостей майбутнього фахівця;

- економічної функції, яка потребує активного включення освіти у функціонування та розвиток освітніх послуг, розвиток діяльності науково-дослідницьких груп і колективів викладачів і студентів з метою отримання засобів із фондів позабюджетного фінансування закладів освіти, що сприяє їх економічному зростанню, забезпеченості закладів освіти необхідними матеріальними ресурсами тощо [8].

Висновки. Таким чином, успішне розв'язання соціально-економічних завдань потребує суттєвого підвищення інтелектуального потенціалу країни, якості освіти та підготовки конкурентоспроможних фахівців, що вимагає:

- активного використання інтелектуальних можливостей вітчизняної науки;

- забезпечення синергетичного ефекту через розвиток інвестиційної діяльності, заохочення спрямувань накопичення фінансових, технологічних та організаційних ресурсів на інноваційні цілі;

- орієнтації соціальної стратегії на примноження людського капіталу, збереження безперервності його належного використання, розбудови системи освіти;

- зміни структури зовнішньоекономічної торгівлі у бік високотехнологічної та інтелектуально насиченої продукції (робіт, послуг);

- підвищення доходів працівників, зокрема заробітної плати, через підвищення продуктивності праці тощо [7].

Все це сприятиме покращенню кадрового забезпечення економіки України. Адже практика свідчить, що працівники, які володіють високим інтелектуальним потенціалом, високим рівнем якісної освіти, не лише використовують, але й самі продукують інновації. Тому вкрай важливим і необхідним є забезпечення реалізації ланцюга: «освіта – наука – виробництво».

Список використаних джерел:

1. Нова школа у нових громадах: посібник з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах / Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевскі В. К., 2007. 128 с. (Шведсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні»).
2. Куценко В.І. Теоретико-методологічні засади соціального розвитку села: євроінтеграційний аспект / В.І. Куценко, О.В. Гарашук; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». К.: «Імекс-ЛТД», 2017. 92 с.
3. Шапошник В.П. Наука и образование / Шапошник В.П. // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Проблемы высшего образования. 2010. № 1. С. 118–121.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Робінсон К. Школа майбутнього. Революція у Вашій школі, що назавжди змінить освіту / Кен Робінсон, Лу Ароніка. Львів: Літопис. 2016. 358 с.
6. Хуторський А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А.В. Хуторский // Интернет-журнал «Эйдос». 2005. 12 декабря. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
7. Савенко К.С. Джерела фінансування інновацій в Україні: аналітичний огляд існуючої ситуації / К.С. Савенко // Економіка розвитку. 2014. № 2(70). С. 5–9.
8. Абрамовских Н.В. Современные тенденции развития социально-педагогического образования / Н.В. Абрамовских // Высшее образование сегодня. 2009. № 9. С. 25–28.

**ИМПЕРАТИВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ –
НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В БУДУЩЕЕ СТРАНЫ**

Аннотация. Раскрывается важность качественного образования в социально-экономическом развитии страны, в повышении эффективности производства. Обосновываются пути улучшения показателей, характеризующих качество образования и подготовки кадров.

Ключевые слова: качественное образование, инвестиции, экономика, интеллектуальный потенциал.

**IMPERATIVE TO PROVIDE QUALITY EDUCATION –
THE MOST EFFECTIVE INVESTEMENT IN THE FUTURE OF THE COUNTRY**

Summary. The importance of quality education in the socio-economic development of the country, in increasing the efficiency of production is revealed. The ways of improving the indicators characterizing the quality of education and training of personnel are substantiated.

Key words: qualitative education, investment, economy, intellectual potential.